

**НАЦІОНАЛЬНИЙ НАУКОВИЙ ЦЕНТР
"ІНСТИТУТ АГРАРНОЇ ЕКОНОМІКИ"
УКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ АГРАРНИХ НАУК**

КАЛЬЧЕНКО Сергій Володимирович

УДК 338.43:635.1/.8

**НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ
ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА
ОВОЧІВ ВІДКРИТОГО ҐРУНТУ
В СТЕПОВІЙ ЗОНІ**

08.07.02- економіка сільського господарства і АПК

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Київ-2006

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Національному науковому центрі “Інститут аграрної економіки” Української академії аграрних наук.

Наукові керівники: доктор економічних наук, професор

Криворучко Віктор Іванович,

Національний науковий центр “Інститут аграрної економіки” УААН, головний науковий співробітник відділу форм господарювання

доктор економічних наук, професор, академік УААН, заслужений діяч науки і техніки України

Месель-Веселяк Віктор Якович,

Національний науковий центр “Інститут аграрної економіки” УААН, заступник директора з наукової роботи, завідувач відділення організації виробництва та земельних відносин

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор

Єрмаков Олександр Юхимович,

Національний аграрний університет Кабінету Міністрів України, професор кафедри аграрної соціології та розвитку села

кандидат економічних наук, старший науковий співробітник

Шумейко Анатолій Іванович,

Національний науковий центр “Інститут аграрної економіки” УААН, провідний науковий співробітник відділу ціноутворення і кон’юнктури ринку

Провідна установа: Миколаївський державний аграрний університет

Міністерства аграрної політики України, кафедра економіки сільського господарства

Захист відбудеться “___” _____ 2006 р. о ___ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.350.01 у Національному науковому центрі “Інститут аграрної економіки” УААН за адресою: 03680 м. Київ, МСП, вул. Героїв Оборони, 10, 3-й поверх, конференц-зал, кім. 317.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного наукового центру “Інститут аграрної економіки” УААН за адресою: 03680 м. Київ, МСП, вул. Героїв Оборони, 10, кім. 212.

Автореферат розісланий “___” _____ 2006 р.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат економічних наук**

Пулім В.А.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Розвиток товарного овочівництва в умовах реформування аграрного сектору має важливе значення у вирішенні продовольчої проблеми. В останні роки у харчуванні населення суттєво зросло значення овочів. В процесі реформування сільськогосподарського виробництва у господарські формування ринкового типу рівень розвитку овочівництва в степовій зоні України має тенденцію до зростання. Загальний обсяг валового збору овочів відкритого ґрунту в цій зоні у 2004 р. порівняно з 1999 р. збільшився на 22,4% при підвищенні урожайності на 35,3%, а в Запорізькій області – відповідно на 16% і 15,8%.

Особливістю сучасного стану овочівництва відкритого ґрунту в Запорізькій області є те, що 90% валового збору овочів вирощується в особистих селянських господарствах, де виробництво характеризується високими затратами ручної праці при низькому рівні товарності. Більшість цих господарств ставить собі за мету самозабезпечення, і вони не можуть в повній мірі забезпечити населення регіону необхідною кількістю овочів, які б за цінами відповідали рівню доходів громадян. Дану проблему можуть вирішити спеціалізовані овочівницькі господарства.

В сільськогосподарських підприємствах є значні резерви зростання ефективності виробництва, проте в них спостерігається спад розвитку галузі. Зокрема за період 1999-2004 рр. частка зібраних площ скоротилася з 23 до 12%, валового збору зменшилася з 16 до 9,5%, а рівень товарності внаслідок неефективної маркетингової політики знизився з 88 до 71%. Урожайність зросла на 44,5%, в той же час в особистих селянських господарствах вона залишилася практично незмінною.

Тому подальший розвиток овочівництва відкритого ґрунту вимагає опрацювання системи заходів у реформованих в ринкові структури сільськогосподарських підприємствах, як значний резерв у напрямі підвищення ефективності галузі шляхом забезпечення приросту обсягів продукції, збільшення рівня товарності, скорочення матеріальних і трудових затрат у розрахунку на одиницю продукції та підвищення рентабельності.

Ринкові трансформації, що тривають в аграрній сфері, загострили існуючі неузгодженості між виробниками овочів та переробною сферою в ланцюгу “виробник – споживач”, продемонструвавши наслідки цінового диктату переробних підприємств у вигляді скорочення обсягів продукції, що направлялася сільськогосподарськими виробниками на переробку. В цьому зв'язку слід вирішувати питання пошуку нових реалізаційних схем з урахуванням специфіки зонального розміщення підприємств.

Питання підвищення ефективності в окремих галузях аграрного виробництва знайшли висвітлення у працях В.Г. Андрійчука, О.Ю. Єрмакова, В.С. Желобаєва, Н.Х. Корецького, П.М. Макаренка, Л.Л. Мельника, В.Я. Месель-Веселяка, О.М. Онищенко, Л.В. Романової, П.Т. Саблука, Є.В. Серової, О.М. Шестопаля, В.В. Юрчишина, зокрема в галузі овочівництва – у В.І. Бойка, В.І. Криворучка, Л.Є. Мірошника, А.І. Шумейка та ін. Проте залишається нерозкритою проблема підвищення конкурентоспроможності овочівництва у постреформаційний період розвитку вітчизняного АПК з урахуванням зональних особливостей. Недостатньо висвітленими виявились питання розвитку овочівництва в умовах ринкового середовища, сучасних форм агропромислової інтеграції та підвищення ефективності галузі.

У сукупності це обумовило вибір теми, завдання і мету дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота є складовою частиною наукових розробок Національного наукового центру “Інститут аграрної економіки” УААН за темою “Розробити пропозиції по організації ефективного виробництва в господарських формуваннях ринкового типу” за 2001-2005 роки (номер держреєстрації 0102U000259).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є обґрунтування напрямів ефективного розвитку галузі овочівництва в сільськогосподарських підприємствах степової зони України, зокрема в Запорізькій області.

Для досягнення поставленої мети передбачено вирішення наступних завдань:

- розглянути теоретичні основи й особливості функціонування овочівництва відкритого ґрунту, підвищення його економічної ефективності в сільськогосподарських підприємствах у постреформаційний період;
- проаналізувати стан, тенденції розвитку й ефективність товарного овочівництва в сільськогосподарських підприємствах з урахуванням специфіки зонального розміщення та спеціалізації;
- дослідити особливості формування кон'юнктури ринку овочевої продукції та маркетингової діяльності в регіоні;
- розробити пропозиції щодо підвищення рівня ефективної взаємодії суб'єктів інтегрованих формувань;
- обґрунтувати напрями розвитку галузі на період до 2010 року та підвищення ефективності виробництва овочів відкритого ґрунту в сільськогосподарських підприємствах за рахунок впровадження інноваційних технологій.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних і прикладних аспектів проблеми ефективного функціонування конкурентоспроможного овочівництва в сільськогосподарських підприємствах в умовах ринкових трансформацій.

Об'єктом дослідження є овочівництво в сільськогосподарських підприємствах степової зони України з поглибленим вивченням в Запорізькій області.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є класична та сучасна економічна теорія, системний підхід щодо процесів у сфері товарного овочівництва, вивчення проблем формування ринку овочів, його інфраструктури, законодавчі та нормативні акти органів державної влади України з питань розвитку АПК, праці вітчизняних і зарубіжних учених з проблем ефективності виробництва овочевої продукції, формування овочевих ринків.

Для розв'язання поставлених питань у дисертаційній роботі використано наступні методи: аналітичний – при визначенні ефективності виробництва овочів відкритого ґрунту в сільськогосподарських підприємствах; статистичних групувань – при дослідженні потенційних можливостей підвищення ефективності овочівництва; монографічний – при вивченні практичного досвіду окремих господарств та факторів, що сприяли підвищенню в них ефективності овочівництва; логічний та історичний підходи – для узагальнення вітчизняного і зарубіжного досвіду щодо взаємовідносин складових у ланцюгу “виробник – споживач” та вивчення можливостей удосконалення економічного механізму реалізації продукції; розрахунково-конструктивний та експертний – при визначенні перспектив розвитку овочівництва в регіоні.

Інформаційною базою дослідження були річні звіти, матеріали первинного та аналітичного бухгалтерського обліку овочівницьких сільськогосподарських підприємств, статистична звітність, наукові праці та публікації, нормативно-правові акти та ін.

Наукова новизна одержаних результатів. Наукова новизна дисертаційної роботи полягає у дослідженні напрямів підвищення ефективності овочівництва відкритого ґрунту в сільськогосподарських підприємствах з позиції системного підходу. В процесі дослідження одержано наступні результати, що мають наукову новизну:

вперше:

- обґрунтовано напрями ефективного ведення виробництва овочів відкритого ґрунту в сільськогосподарських підприємствах Запорізької області, їх роль у розвитку галузі на період до 2010 р. з урахуванням потреб населення регіону в овочах, переробних підприємств – у сировині та створення експортного потенціалу овочів і продуктів їх переробки;

дістали подальший розвиток:

- класифікація інтеграційних процесів у системі АПК, виходячи з суб'єкта інтегратора, коли в першому випадку інтегратором є підприємство з переробки овочевої продукції, а в другому – сільськогосподарське підприємство;
- визначення впливу на ефективність овочівництва відкритого ґрунту факторів інтенсифікації виробництва у порівнянні з існуючою технологією та шляхів зниження собівартості та трудомісткості продукції, підвищення рентабельності за рахунок впровадження іноваційних технологічних рішень, зокрема крапельного зрошення;

удосконалено:

- методичні підходи щодо визначення впливу розміщення та спеціалізації овочівництва на його ефективність в умовах ринку, через доповнення зонального розміщення овочівництва в досліджуваному регіоні поняттями “курортна зона” та “індустріальна зона”;
- методіку обґрунтування раціональних обсягів виробництва овочів в сільськогосподарських підприємствах з урахуванням зональних умов специфіки виробництва, потреби населення в свіжих овочах та продуктах їх переробки, ринкової кон'юнктури та вдосконалення маркетингової діяльності;
- напрями розвитку інтеграційних процесів у межах регіону шляхом формування інтегрованих об'єднань за участю виробників сировини, переробних підприємств та торговельних організацій, спрямованих на удосконалення економічних відносин між суб'єктами інтеграції.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці теоретико-методологічних положень та практичних рекомендацій, що сприятимуть підвищенню ефективності виробництва овочів відкритого ґрунту, удосконаленню процесу їх реалізації. Розроблені автором пропозиції щодо застосування прогресивної технології вирощування овочів відкритого ґрунту, а також розвитку господарствами власної мережі реалізації овочів впроваджено в практичну діяльність сільськогосподарських підприємств (СВК “ім. Фрунзе”, ФГ “Мрія” Запорізької області).

Особистий внесок здобувача. Наведені в дисертації результати дослідження і пропозиції щодо підвищення ефективності виробництва овочів відкритого ґрунту й удосконалення системи реалізації вирощеної продукції, а також прогноз розвитку овочівництва в регіоні є особистими розробками автора.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації доповідались на міжнародній науково-практичній конференції “Методичні основи сучасного дослідження в аграрній економіці” (м. Житомир, 2005 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції “Проблеми пореформеного розвитку агропромислового виробництва та основні напрямки їх розв’язання” (м. Тернопіль, 2005 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції “Стан та перспективи розвитку агропромислового виробництва в сучасних умовах” (м. Кіровоград, 2005 р.)

Публікації. Результати дослідження висвітлені в 7 одноосібних наукових працях, з яких 3 опубліковано у фахових виданнях.

Обсяг та структура дисертації. Дисертаційна робота викладена на 182 сторінках комп’ютерного тексту, складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (192 найменування), містить 44 таблиці, 12 рисунків, 18 додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У першому розділі - **"Теоретичні основи підвищення економічної ефективності виробництва овочів відкритого ґрунту"** – розглянуто комплекс теоретичних і методичних питань раціонального розміщення, спеціалізації та концентрації товарного овочівництва в ринкових умовах, виявлено проблеми й особливості виробництва овочів відкритого ґрунту та функціонування ринку овочевої продукції на регіональному рівні, визначено фактори підвищення ефективності овочівництва та обґрунтовано методику оцінки ефективності виробництва овочів у ринкових умовах .

Категорія “економічна ефективність виробництва” трактується як зниження сукупних затрат на одиницю продукції. В умовах ринкового середовища вона розглядається як максимізація прибутку на одиницю витрат капіталу або ресурсів при високому рівні продуктивності праці та забезпеченні конкурентоспроможності продукції. Економічну ефективність виробництва характеризують багато чинників: рівень технологічного забезпечення, раціональність розміщення, ступінь спеціалізації та концентрації, здатність господарства реалізувати вирощену продукцію та ін.

Одним з напрямів підвищення ефективності овочівництва відкритого ґрунту є застосування нових технологій, зокрема крапельного зрошення. Практичне впровадження даної технології у господарствах зони Степу свідчить про істотне зростання урожайності, зниження виробничих затрат на одиницю продукції і, як результат, підвищення прибутковості галузі.

З метою виявлення особливостей виробництва, переробки і збуту овочів, які суттєво впливають на рівень економічної ефективності галузі, в сільськогосподарських підприємствах Запорізької області нами було виділено чотири зони вирощування овочів: приміська, курортна, переробних підприємств та індустріальна.

Приміська зона характеризується наявністю великої кількості господарств-виробників овочів. Основна частина продукції реалізується тут одразу

після збору врожаю, а решта зберігається у сховищах та реалізується через власні магазини або посередницьким структурам. Вихід сільськогосподарських підприємств на місцеві ринки ускладнюється конкуренцією та відсутністю у більшості підприємств власної торгівельної мережі.

Курортна зона відрізняється наявністю розважальних закладів, центрів лікування та відпочинку, діяльність яких має переважно сезонний характер. Тому овочі відкритого ґрунту, що вирощуються господарствами даної зони, реалізуються після збирання врожаю у повному обсязі на місцевих ринках та курортним закладам. Характерною рисою ринку курортної зони є високий рівень реалізаційних цін і вимогливість споживачів щодо якості продукції.

Зона переробних підприємств характеризується наявністю підприємств з переробки вирощеної господарствами продукції. Особливістю господарств даної зони є досить великі обсяги валового збору овочів у поєднанні з відносно низькими реалізаційними цінами, оскільки продаж вирощених овочів відбувається одразу великими партіями.

Індустріальна зона характеризується наявністю в містах промислових об'єктів з великою кількістю працюючих. З огляду на це рівень ефективної роботи промисловості значною мірою впливає на рівень платоспроможного попиту на свіжі овочі в даній зоні.

При визначенні раціональних обсягів виробництва овочів у сільськогосподарських підприємствах Запорізької області у вказаних зонах використано наступні методичні підходи.

На першому етапі дослідження було визначено показники, які найбільш повно характеризують ефективність виробництва овочів відкритого ґрунту та залежать від обсягу валового збору. Це рівень товарності, собівартість, трудомісткість, ціна реалізації та рівень рентабельності. Також було виявлено функцію, що найбільш точно відображає зв'язок між факторною та результативною ознаками.

Оскільки зв'язок між досліджуваними показниками характеризувався нерівномірними змінами результативної ознаки при зростанні факторної, то нами було обрано як форму математичного зв'язку параболу другого порядку.

На другому етапі обґрунтовано тісноту залежності між факторними та результативними ознаками, характеристику зв'язку та ступень достовірності розрахунків. Для цього аналізувалися значення коефіцієнтів кореляції та значення показника t -критерію Стьюдента.

На третьому етапі методом підстановок розраховували показники, що характеризують ефективність виробництва залежно від фіксованих значень валового збору. Згідно з розрахунками обрано ефективні варіанти співвідношення факторних і результативних ознак обсягів виробництва продукції.

На четвертому етапі розроблено рекомендації щодо підвищення ефективності овочівництва в сільськогосподарських підприємствах Запорізької області на основі аналізу тенденцій, що впливають з розміру раціональних обсягів виробництва, впровадження новітньої технології, вивчення особливостей регіональної кон'юнктури в окремих зонах вирощування овочів даного регіону.

Потрібно враховувати дію тенденції до формування споживчого попиту за участю посередника, коли переважна більшість даних підприємств займають монопольне становище на ринку.

Необхідно підвищити роль спеціалізованих господарств, які здатні не тільки ефективно займатися вирощуванням овочів, але й спроможні виконувати важливу соціальну функцію, реалізуючи якісну овочеву продукцію за нижчими цінами й забезпечувати нові робочі місця.

Одним з основних напрямів підвищення ефективності овочівництва є поглиблення інтеграційних процесів. В умовах постприватизаційного періоду склалися реальні економічні умови їх розвитку в сільському господарстві в цілому і овочівництві зокрема щодо визначення інтегратора. Розглядаються два основних варіанти розвитку інтеграції: перший - в ролі інтегратора виступає переробне підприємство, і другий - інтегратором є виробник сільськогосподарської продукції.

При визначенні обсягів виробництва, рівня ефективності овочівництва відкритого ґрунту на перспективу, використано наступні методи прогнозування: екстраполяції, опитування експертів і розрахунково-конструктивний.

Зокрема, на основі аналізу загальних тенденцій розвитку галузі в Запорізькій області протягом 1998-2004 років, з використанням існуючих нормативів та приймаючи до уваги думку фахівців щодо напрямів функціонування овочівництва відкритого ґрунту в окремих господарських формуваннях з урахуванням впровадження запропонованих нами заходів підвищення рівня ефективності виробництва овочів, опрацьовано методика прогнозування обсягів валового збору на рівні досліджуваного регіону з урахуванням потреби населення, потужностей переробних підприємств та формування експортного потенціалу.

В другому розділі – **“Сучасний стан та ефективність виробництва овочів відкритого ґрунту в сільськогосподарських підприємствах Запорізької області”** проаналізовано стан виробництва овочів відкритого ґрунту в різних господарських формуваннях, здійснено оцінку в них економічної ефективності овочівництва відкритого ґрунту з урахуванням специфіки зонального розміщення, досліджено особливості формування регіонального ринку овочів.

В останні роки в Україні намітилася позитивна тенденція до збільшення валового збору овочів на 33,3%, підвищення урожайності на 35% при скороченні зібраних площ на 1,2%(табл.1). У зоні Степу, на яку припадає близько 60% валового збору та зібраних площ під овочевими культурами, виявлено аналогічну динаміку. Зокрема валовий збір зріс на 22,3%, урожайність – на 54,5%, а зібрана площа скоротилася на 11%. У Запорізькій області за цей період спостерігалось зростання валового збору на 16,3%, урожайності – на 16,9%, а зібрані площі лишилися практично незмінними.

Таким чином можна констатувати, що галузь розвивається за рахунок інтенсифікації виробництва. Проте слід відзначити, що приріст обсягів виробництва овочів забезпечили в основному особисті селянські господарства, в яких збільшилися площі під овочами, а урожайність була вищою порівняно із сільськогосподарськими підприємствами, в яких площі овочевих культур істотно скоротились, головним чином за рахунок зменшення чисельності господарств, що вирощують овочі.

За період з 1999 по 2004 рік в Запорізькій області зібрана площа овочів відкритого ґрунту в особистих селянських господарствах зросла з 18,7 до 22,9 тис. га, тобто на 23,3%, валовий збір підвищився на 24,1%, і досяг 283,2 тис.т, а урожай-

ність залишилася на рівні 123,3 ц/га. У сільськогосподарських підприємствах зібрані площі під овочами відкритого ґрунту скоротилися з 7,9 до 3,7 тис.га, або на 53,2%, а урожайність підвищилася на 44,5% - до 67,2 ц/га.

Таблиця 1

Виробництво овочів відкритого ґрунту в господарствах України

Категорії господарств	1999р.			2004р.		
	Зібрана площа, тис. га	Урожайність, ц/га	Валовий збір, тис.ц	Зібрана площа, тис. га	Урожайність, ц/га	Валовий збір, тис.ц
	Україна					
Усі категорії господарств	471,3	106,6	50240,6	465,7	143,8	66967,7
у т.ч. с.-г. підприємства	108,4	75,1	7853,9	54,9	116,5	6374,7
особисті селянські господарства	362,9	116,8	42386,7	410,8	147,5	60593
	Зона Степу					
Усі категорії господарств	293,8	98,4	28917,6	265,9	133,1	35385,8
у т.ч. с.-г. підприємства	90,3	79,1	7139,4	40	122,2	4889,7
особисті селянські господарства	203,5	107	21778,2	225,9	135	30496,1
	Запорізька область					
Усі категорії господарств	26,5	99,9	2649,2	26,6	115,7	3080,3
у т.ч. с.-г. підприємства	7,8	46,5	366,3	3,7	67,2	247,9
особисті селянські господарства	18,7	122,5	2282,9	22,9	123,3	2832,4

Водночас середньорічний рівень споживання на душу населення овоче-баштанних культур у досліджуваній області в 2004 році становив 133 кг або 82,6% від науково-обґрунтованої норми. Отже, необхідно нарощувати обсяги виробництва овочів для задоволення внутрішніх потреб, а також для вивозу за межі області і України.

Сучасний ринок овочів являє собою результат великої кількості різного роду економічних процесів, що відбувалися в аграрній сфері останніми роками. З одного боку, реформовано великі сільськогосподарські підприємства, діяльність яких була тісно пов'язана з переробниками овочевої сировини. З іншого боку, під впливом ринкових механізмів на селі утворилася велика кількість дрібних господарств, що почали займатися овочівництвом.

Аналіз рівня розвитку овочівництва відкритого ґрунту в особистих селянських господарствах свідчить про його низькотоварний характер, оскільки основна частина вирощених овочів витрачається ними на особисте споживання. Тому основна роль у подальшому розвитку товарного овочівництва в регіоні належить сільськогосподарським підприємствам.

Велике значення в організації овочівництва має відпрацювання механізму реалізації продукції. Протягом багатьох років питання постачання та реалізації овочів брала на себе держава, нині ж товаровиробникам дуже складно сформулювати нові схеми механізму збуту. В умовах ринку виробництво овочів забезпечує не стабільне

постачання споживачеві якісної продукції, а виживання виробника в умовах конкурентної боротьби. Тому на перший план поряд із модернізацією виробничого процесу висувається питання налагодження гарантованого каналу збуту, який дозволить власнику підприємства отримувати прибутки від своєї діяльності.

Аналіз економічної ефективності галузі овочівництва в сільськогосподарських підприємствах Запорізької області здійснювався по зонах, найбільш ефективними з яких виявилися приміська та курортна. У приміській зоні виробництва овочів відкритого ґрунту знаходиться найбільша кількість підприємств (49,1% від загальної кількості досліджуваних), але вони неоднорідні за складом. У цій зоні найвищою є працевіткість овочівництва, але рівень заробітної плати є низьким.

Господарства переробної зони знаходяться в найскладнішій економічній ситуації. Кількість збиткових підприємств у цій групі становить 44% від загальної чисельності. Незважаючи на значні обсяги виробництва продукції на одне господарство низький рівень товарності виробництва (69,5%) призводить до того, що збиток на 1 ц реалізованих овочів дорівнює 6,7 грн.

Фактором, який постійно впливає на рівень ефективності товарного овочівництва в регіоні, є цінова ситуація, за якої переробні підприємства, користуючись своїм монополічним становищем на ринку овочевої сировини, диктують не вигідні для виробників умови. За період з 1999 по 2004 рік відбулося значне скорочення кількості сільськогосподарських підприємств, що займаються овочівництвом, і відповідно зменшення обсягу валового збору овочів на 151,8 тис.ц, або на 75,2%.

Незважаючи на теоретичні принципи більш ефективного ведення овочівництва відкритого ґрунту в сільськогосподарських підприємствах галузь у більшості підприємств області є збитковою (табл.2).

Таблиця 2

Економічна ефективність виробництва овочів відкритого ґрунту сільськогосподарськими підприємствами Запорізької області*

Показники	Роки						2004 в % (або +, -) до 1999
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	
Валовий збір овочів, тис. ц	207,5	164,4	211,2	123,7	105,1	55,7	26,8
Виробнича собівартість 1 ц, грн.	32,46	35,12	28,21	33,79	22,31	41,2	126,9
Затрати праці на 1 ц, люд.-год.	12,2	11,1	6,3	8,3	4,2	8,1	66,4
Реалізовано овочів, тис.ц	182,8	129,6	116,4	78,3	50,4	39,4	21,5
Рівень товарності овочів, %	88,1	78,8	55,1	63,3	47,9	70,9	-17,2
Собівартість 1 ц реалізованих овочів, грн.	33,11	36,48	34,26	37,27	32,58	49,6	149,8
Ціна реалізації 1 ц овочів, грн.	27,58	30,33	34,98	36,32	40,52	39,5	143,2
Прибуток (+), збиток (-) від реалізації 1 ц овочів, грн.	-5,52	-6,15	0,72	-0,95	7,94	-10,1	183,0
Рівень рентабельності (збитковості), %	-16,7	-16,9	2,1	-2,6	24,4	-20,4	-3,7

*За даними вибіркового обстеження Держкомстату України.

Знизився і рівень товарності овочів, який з 1999 по 2004 рік зменшився на 17 пунктів. Але водночас за рахунок підвищення ціни реалізації на 82,7% відбулося

підвищення економічної ефективності галузі в сільгоспідприємствах, питома вага прибуткових господарств зростає з 26,4 до 41,1%.

Одним із важливих факторів, що впливає на рівень ефективності товарного овочівництва в регіоні, є ступінь концентрації виробництва в сільськогосподарських підприємствах.

Аналіз результатів групування сільськогосподарських підприємств Запорізької області за обсягами валового збору овочів відкритого ґрунту в розрахунку на одне господарство в середньому за 2003-2004 рр. свідчить, що із збільшенням валового збору овочів істотно знижується собівартість 1 ц вирощеної продукції і збільшується маса прибутку, отриманого підприємством (табл.3).

Таблиця 3

Групування сільськогосподарських підприємств Запорізької області за обсягами виробництва овочів за 2003-2004 рр.*

Показники	Валовий збір в середньому на господарство, ц						Разом
	до 100	100-500	500-1000	1000-2000	2000-3000	Понад 3000	
Кількість об'єктів групування	34	36	20	10	5	13	118
У % до підсумку	28,81	30,51	16,95	8,47	4,24	11,02	100
В середньому на господарство							
валовий збір, ц	38,0	259,7	710,05	1554,8	2324,0	5577,35	1063,9
реалізовано овочів, ц	37,97	196,56	540,15	1300,40	1616,40	3470,23	729,27
виручка від реалізації, тис.грн	1,80	9,40	27,14	66,73	67,16	115,33	29,40
Рівень товарності, %	99,90	75,69	76,07	83,64	69,55	62,22	68,55
Собівартість 1 ц овочів, грн	96,90	72,03	74,50	39,62	37,16	27,63	40,96
Ціна реалізації 1 ц овочів, грн	47,41	47,82	50,25	51,31	41,55	33,23	40,31
Прибуток (збиток) на 1 ц овочів, грн	-49,49	-24,21	-24,25	11,69	4,39	5,60	-0,65
Прибуток (збиток) від реалізації, тис.грн	-64,10	-4,70	-13,10	15,20	7,10	19,50	-0,47
Рівень рентабельності, %	-51,08	-33,61	-32,56	29,52	11,81	20,28	-1,58

*За даними вибіркового обстеження Держкомстату України.

У господарствах з валовим збором від 100 до 1000 ц собівартість овочів є набагато вищою за ціни її реалізації, що призводить до збитковості вирощування цієї продукції, не дивлячись на високий рівень їх товарності. Там, де валовий збір овочів коливався від 1000 до 3000 ц, собівартість продукції набагато нижча і виробництво є прибутковим. Найнижча собівартість у господарствах 6-ї групи з валовим збором овочів понад 3000 ц. Вони отримали найбільшу масу прибутку, що є найважливішим для підприємця. В той же час розмір прибутку в розрахунку на 1 ц овочів був найвищим у сільськогосподарських підприємствах 4-ї групи, що пов'язано з найвищими реалізаційними цінами та високим рівнем товарності овочів.

На рівень прибутковості галузі значною мірою впливає здатність виробника повністю реалізувати вирощену продукцію за прийнятними для нього цінами. Проте дана проблема поки що залишається невирішеною для значної кількості сільськогосподарських виробників Запорізької області. Зменшення втрат від неповної реалізації продукції є одним з основних напрямів підвищення економічної ефекти-

вності галузі. Вирішенням цього питання може бути досягнуто за рахунок пошуку нових реалізаційних схем.

У цьому зв'язку особливо важливим є практичний досвід СВК “ім. Фрунзе” Веселовського району Запорізької області, де за рахунок створення власної реалізаційної мережі сума прибутку від реалізації овочів відкритого ґрунту за період з 2000 по 2004 рік зросла на 36%.

В третьому розділі – **“Напрями підвищення ефективності виробництва овочів відкритого ґрунту в регіоні”** на основі аналізу розвитку овочівництва відкритого ґрунту в сільськогосподарських підприємствах Запорізької області, запропоновано можливі напрями інтеграційних процесів у системі “виробник-переробник-реалізатор-споживач”; визначено вплив прогресивних технологій та удосконалення реалізаційної мережі на рівень економічної ефективності галузі в сільськогосподарських підприємствах, раціональні розміри виробництва овочів, виходячи із місцезрощування конкретного господарства та спрогнозовано подальший стан розвитку галузі з урахуванням запропонованих пропозицій.

Розвиток кооперації овочівницьких господарств із переробником та реалізатором у системі ринкового механізму повинен бути спрямований на забезпечення гарантованого збуту вирощуваної продукції. У цьому зв'язку найбільш перспективною є організація інтегрованого формування на принципах, коли інтегратором стає виробник овочевої сировини.

Цей процес має наступні основні варіанти реалізації. Перший передбачає для виробника насамперед налагодження взаємодії з реалізатором, для того, щоб здійснювати гарантований збут вирощених овочів як у літньо-осінній, так і в зимово-весняний періоди. Другий ставить першочерговим завданням для інтегратора встановлення бізнес-контакту з переробним підприємством. У такий спосіб виробник одержує стабільний канал реалізації свіжих овочів на переробку, причому збут здійснюється у великих обсягах. В результаті з'являється додатковий стимул до збільшення обсягу вирощування овочів в обсягах, асортименті та якості, потрібних переробному підприємству.

В ситуації, коли інтегратором стає переробне підприємство, найбільш ефективною є схема, за якою інтегратор спочатку налагоджує взаємодію із реалізатором, забезпечуючи собі тим самим стабільний канал реалізації продукції, а потім, виходячи із власних потреб у овочевій сировині, виходить на контакт із виробником.

Процес модернізації виробництва овочів відкритого ґрунту в сільськогосподарських підприємствах Запорізької області може бути реалізований за умови тісної співпраці сільськогосподарських виробників регіону із розміщеними в ньому науково-дослідними установами, співробітниками яких постійно займаються дослідженням цих питань, співпрацюючи із рядом вітчизняних і зарубіжних фірм, що займаються розробками в галузі овочівництва.

Використовуючи технологію вирощування овочів відкритого ґрунту на крапельному зрошенні, яку було розроблено в межах спільного шведсько-українського проекту “Впровадження нових технологій в сільськогосподарське виробництво України” нами проведено її економічну оцінку та визначено переваги, порівняно із

застосованою в сільськогосподарських підприємствах регіону технологією на прикладі СВК “ім. Фрунзе” Веселовського району Запорізької області.

Основним завданням при використанні даної технології є максимально чітке дотримання усіх агротехнічних норм за умов застосування новітніх сортів, гібридів, добрив та засобів захисту рослин. У порівнянні з існуючою технологією затрати накошиїв і праці на 1 га зростають, а на 1 ц продукції – зменшуються (табл.4).

Таблиця 4

Порівняльна економічна оцінка технологій вирощування овочів відкритого ґрунту в СВК “ім. Фрунзе” Веселовського району Запорізької області

Показник	Існуюча технологія			Проектна технологія		
	Всього	На 1 га	На 1 ц	Всього	На 1 га	На 1 ц
Зібрана площа, га	48,5	X	X	48,5	X	X
Валовий збір, ц	7329,0	X	X	28678,1	X	X
Урожайність, ц/га	151,1	X	X	591,3	X	X
Затрати праці, люд. - год. (прямі)	48417,6	998,3	6,6	95619,7	1971,5	3,3
Виробнича собівартість, грн	251482	5185,2	34,3	687745	14180,3	24,0
У тому числі:						
насіння	61362,2	1265,2	8,4	80568,2	1661,2	2,8
добрива та засоби захисту рослин	17605,5	363,0	2,4	106351	2192,8	3,7
заробітна плата з нарахуваннями	86509,5	1783,7	11,8	328311	6769,3	11,5
паливо	12270,5	253,0	1,7	25593,5	527,7	0,9
електроенергія	2439,6	50,3	0,3	13546,1	279,3	0,5
амортизація	3268,9	67,4	0,5	65348,9	1280,0	2,2
Загальновиробничі затрати	68026,1	1402,6	9,3	68026,1	1402,6	2,4
Реалізовано, ц	4864,6	100,3	X	25811,7	532,2	X
Собівартість реалізованих овочів, грн	169771	3500,43	34,8	652451,8	13452,6	25,3
Виручка, грн	291873	6018,00	60,00	1548702	31932,0	60,0
Прибуток, грн	122102	2517,57	25,2	896250,2	18479,4	34,7

Загальна сума затрат на насіння, добрива та засоби захисту рослин за проектною технологією зростає на 136,7% у порівнянні з існуючою. Також значно збільшуються затрати на паливо, оскільки зростає частка механізованих технологічних процесів в проектній технології. Внаслідок застосування системи “Євродріп” сума амортизаційних відрахувань збільшується на 62 тис.грн.

Необхідно відзначити соціальний характер даної технології. Так, розмір заробітної плати на 1 га перевищує аналогічний показник за існуючої технології на 5 тис. грн. За рахунок високого рівня механізації та дотримання технологічних норм на крапельному зрошенні значно підвищується розмір оплати виконаних робіт: оплата 1 люд.-год. зростає на 94%. Якщо підвищити оплату праці за існуючої технології до рівня проектної, то собівартість 1 ц овочів зростає до 45,8 грн, прибуток скорочується на 11,0 грн/ц, а рентабельність знижується з 71,9 до 30,7%.

Застосування крапельного зрошення забезпечує підвищення урожайності овочів відкритого ґрунту на 440 ц/га, зниження працемісткості 1 ц на 3,3 люд.-год.

При ціні реалізації центнера овочів 60 грн прибуток з 1 ц за проектною технологією порівняно з існуючою збільшиться на 10 грн. Рівень рентабельності за існуючою технологією становить 72,3% проти 137,2% за проектною.

Проте реалізувати такий обсяг вирощених овочів господарству буде складно, якщо застосовувати лише існуючі схеми (через власну торгівельну мережу), оскільки можливостей його сучасних каналів збуту не вистачає навіть на реалізацію всього обсягу овочів, вирощених за існуючою технологією, внаслідок чого рівень товарності становить 66%. Тому нами розроблено та запропоновано схему реалізації вирощеної продукції, яка передбачає активне співробітництво із переробними підприємствами фірми “Чумак”, що розташовані у Каховському районі Херсонської області. Зокрема, проектується реалізація на переробку 20,4 тис. ц овочевої сировини або 79,2% від загального обсягу товарної продукції за ціною 60 грн/ц, що дозволить отримати додатково 725,9 тис. грн прибутку.

Таким чином, науково обґрунтована модернізація технологічного процесу в овочівництві відкритого ґрунту разом з удосконаленням системи збуту продукції має стати тим чинником, що зможе підвищити рівень ефективності галузі у регіоні. Розширення можливостей реалізації вирощеної продукції стане додатковим стимулом для поглиблення спеціалізації та підвищення рівня концентрації овочівництва в сільськогосподарських підприємствах Запорізької області, зростання обсягу сукупної пропозиції на регіональному ринку, що в свою чергу позитивно вплине на рівень забезпеченості населення свіжими овочами та продуктами їх переробки.

За результатами дослідження визначено, що в господарствах приміської зони раціональним для сільськогосподарських підприємств є валовий збір на рівні 8500 ц. За рахунок наблизеності до споживачів виробники мають змогу досягти достатнього рівня товарності (81,2%) у поєднанні із порівняно низькими затратами на 1 ц продукції, завдяки чому рівень рентабельності та розмір прибутку на 1 ц овочів є найвищими.

У курортній зоні найбільш ефективним є виробництво овочів відкритого ґрунту в господарстві з валовим їх збором 8000 ц (табл.5). За цих умов виручка становить 219,3 тис.грн, прибуток на 1 ц продукції – 7,67 грн, а рівень рентабельності – 39%.

Важливим фактором, який обмежує подальше зростання обсягів виробництва овочів, є недостатній рівень розвитку системи їх реалізації, внаслідок чого знижується рівень товарності і погіршуються фінансові результати.

Для сільськогосподарських підприємств, розташованих у переробній зоні, найбільш ефективним є валовий збір овочів в обсязі 17000 ц, за рахунок чого можна досягти раціонального співвідношення між реалізаційною ціною та собівартістю.

Для сільськогосподарських підприємств індустріальної зони виробництво овочів є найбільш ефективним за умов досягнення валового збору 7000 ц. У цьому випадку рівень рентабельності дорівнює 29,3%, товарність – 75,4%, а розмір прибутку від реалізації – 33,9 тис. грн. Подальше зростання валового збору може зменшити питому вагу товарної продукції і призвести до певних фінансових втрат.

Слід зазначити, що наведені обсяги валового збору є раціональними для сільськогосподарських підприємств даних зон в умовах конкретної економічної ситуації, яка склалася в регіоні на теперішній час. Ринкова кон'юнктура, яка впливає на фактори, що визначають ступінь оптимальності виробництва, має властивість змінюватися, якщо відбуваються певні трансформації з боку суб'єктів ринку овочів відкритого ґрунту в Запорізькій області. Саме тому дані, наведені в таблиці 5, мають бути лише орієнтирами для сільськогосподарських підприємств, які визначають ос-

новні проблеми нормального функціонування галузі в окремих зонах Запорізької області та вказують на можливі шляхи їх вирішення.

Таблиця 5

Рациональні обсяги виробництва для сільськогосподарських підприємств у зонах виробництва овочів Запорізької області (в розрахунку на одне господарство)

Показники	Зони виробництва овочів			
	приміська	курортна	переробних підприємств	індустріальна
Валовий збір овочів, ц	8500	8000	17000	7000
Урожайність, ц/га	213	200	283	175
Зібрана площа, га	40	40	60	40
Затрати на виробництво, тис.грн	165,75	197,2	313,14	137,34
Затрати праці тис. люд.-год. (прямі)	55,17	40,48	34,51	57,96
Реалізовано овочевої продукції, ц	6902	5768	15011	5278
Рівень товарності, %	81,2	72,1	88,3	75,4
Виручка, тис.грн	239,22	219,3	378,28	149,47
Собівартість реалізованої продукції, тис. грн	145,8	157,8	290,4	115,6
Прибуток від реалізації, тис.грн	93,4	61,5	87,9	33,9
Рівень рентабельності, %	64,1	39,0	30,3	29,3
В розрахунку на 1 ц овочів				
затрати праці, люд.-год. (прямих)	6,49	5,06	2,03	8,28
собівартість реалізованої продукції, грн	21,12	19,73	19,3	16,51
ціна реалізації, грн	34,66	27,4	25,2	21,9
прибуток, грн	13,54	7,67	5,9	5,4

Відсутність широкого спектру альтернативних каналів реалізації овочевої сировини, а також низький рівень активності маркетингової служби в господарствах стають на заваді ефективного розвитку в них овочівництва відкритого ґрунту як повноцінної товарної галузі.

Тому одним з головних завдань овочівницьких сільськогосподарських підприємств є зростання якості продукції і на цій основі збільшення рівня товарності вирощеної продукції. Внаслідок того, що може реалізовуватися близько 80% валового збору овочів, недоотримання прибутку для господарств приміської зони становить 22 тис.грн, курортної – 14 тис.грн, переробної та індустріальної – близько 12 тис.грн. Вирішити цю проблему можна за рахунок відкриття власних магазинів і налагодження інтеграційних зв'язків з торговельними підприємствами, кафе та ресторанами, що функціонують в межах зони та мають потребу у свіжих овочах.

Сільськогосподарським підприємствам переробної зони необхідно шукати виходи на ринки за межами Запорізької області, де розмір сукупного попиту на великі партії овочевої сировини значно більший, ніж в даному регіоні. Внаслідок цього можна буде підвищити рівень збутових цін та відповідно збільшити обсяги фінансових надходжень від реалізації.

У господарствах, які функціонують в індустріальній та курортній зонах, рівень платоспроможного попиту на овочі відкритого ґрунту дає можливість реалізувати

запропоновані обсяги в межах регіону. Подальше підвищення ефективності овочівництва в господарствах може відбуватися шляхом збільшення обсягів валового збору при продуманій та виваженій маркетинговій стратегії.

Необхідно відзначити, що розраховані дані підтверджуються фактичними результатами економічної діяльності провідних овочівницьких господарств, що розташовані у даних зонах.

Потреба населення області у споживанні овочів на 2010 рік складе 268,4 тис.тонн. Вона буде забезпечена за рахунок продукції, вирощеної переважно в особистих селянських господарствах та сільськогосподарських підприємствах. Основну частину приросту валового збору овочів буде отримано саме в сільськогосподарських підприємствах. За їх рахунок буде сформовано і експортний потенціал овочевої продукції.

При прогнозуванні рівня ефективності товарного овочівництва в сільськогосподарських підприємствах Запорізької області враховано результати вибіркового спостережень по цій категорії господарств, що проводилися органами Держкомстату України протягом 1998–2004 рр. Також брали до уваги перспективи застосування в овочівництві відкритого ґрунту крапельного зрошення та застосування нових реалізаційних схем. Валовий збір овочів порівняно із середнім показником за 2002-2004 рр. прогнозується збільшити на 607 тис.ц, а обсяг реалізованої продукції – на 395,6 тис.ц (табл.6).

Таблиця 6

Прогноз розвитку овочівництва відкритого ґрунту в сільськогосподарських підприємствах Запорізької області*

Показники	Роки						
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2010
Валовий збір, тис. ц	366,26	390,33	403,33	321,78	385,88	247,97	924
Урожайність, ц/га	46,48	49,66	54,95	59,70	88,10	67,20	220
Зібрана площа, тис. га	7,88	7,86	7,34	5,39	4,38	3,69	4,2
Виробнича собівартість 1 ц, грн.	32,46	35,12	28,21	33,79	22,31	41,20	27,0
Затрати праці на 1 ц, люд.-год.	12,20	11,10	6,30	8,30	4,20	8,10	3,7
Реалізовано овочів, ц	322,68	307,58	222,24	203,69	184,84	175,31	575,7
Собівартість 1 ц реалізованих овочів, грн.	33,11	36,48	34,26	37,27	32,58	49,60	30,6
Ціна реалізації 1 ц овочів, грн.	27,58	30,33	34,98	36,32	40,52	39,50	42,5
Прибуток (+), збиток (-) від реалізації 1 ц овочів, грн.	-5,53	-6,15	0,72	-0,95	7,94	-10,10	11,9
Рівень товарності овочів, %	88,10	78,80	55,10	63,30	47,90	70,70	62,3
Рівень рентабельності (збитковості), %	-16,70	-16,90	2,10	-2,60	24,40	-20,40	38,9

*собівартість, ціну реалізації, рівень товарності взято з даних вибіркового обстеження

Працемісткість вирощування 1 ц овочів в господарствах скоротиться до 3,7 люд.-год (або на 45% менше ніж у 2002-2004 рр.). Рівень виробничої собівартості прогнозованих обсягів виробництва овочів відкритого ґрунту визначався з ураху-

ванням обсягів застосування крапельного зрошення. У 2010 році близько 40% усіх овочів буде вирощуватися з використанням цієї технології. Саме тому прогнозується, що виробнича собівартість 1 ц овочів відкритого ґрунту на крапельному зрошенні дорівнюватиме 20,3 грн, за звичайною технологією – 37,6 грн, а в цілому – 27 грн.

Отже, тенденція щодо перетворення овочівництва у повноцінну товарну галузь, яка має приносити стабільний прибуток, що спостерігається з 2001 року і результатом чого стало зростання рівня рентабельності виробництва овочів, буде діяти і надалі, а проектне значення цього показника досягне 38,9%, що відповідає характеру загальної тенденції. Планується, що за рахунок використання ефективних реалізаційних схем сільгоспвиробниками буде досягнуто раціональне співвідношення між ціною та собівартістю продукції.

Таким чином прогнозується, що подальший розвиток товарного овочівництва в сільськогосподарських підприємствах Запорізької області буде відбуватися у напрямі концентрації виробництва овочів відкритого ґрунту в господарствах, які, поглиблюючи спеціалізацію в овочівництві, будуть ефективно розвивати дану галузь.

ВИСНОВКИ

1. В умовах реформування аграрного сектору економіки виробництвом овочів займаються різні господарські структури, серед них близько 90% валового збору припадає на особисті селянські господарства. Ця ситуація є тимчасовою, зумовленою комплексом соціально-економічних причин, а тому головну роль в зростанні виробництва товарних овочів в перспективі повинні відігравати спеціалізовані сільськогосподарські підприємства, в яких є умови для більш ефективного ведення галузі..

2. Дослідження впливу зональних особливостей на рівень овочівництва відкритого ґрунту в сільськогосподарських підприємствах Запорізької області показали, що ефективно працюють господарства, розміщені в курортній та приміській зонах. Ці господарства змогли налагодити як виробництво, так і збут власної продукції, завдяки чому мають більші прибутки від реалізації та вищий рівень рентабельності.

3. Ефективного функціонування регіонального овочівництва в ринковій системі можна досягти лише за умов добре налагодженого виробничо-реалізаційного механізму. В теперішніх економічних умовах збут продукції часто стає головною проблемою для сільськогосподарського підприємства. Господарства Запорізької області, що займаються овочівництвом на товарній основі, самостійно шукають найбільш прийнятні для них реалізаційні схеми. Прикладом вирішення цього питання є досвід СВК “ім. Фрунзе” Веселовського району Запорізької області, де за рахунок створення власної торгівельної мережі розмір прибутку від реалізації овочів відкритого ґрунту за період з 2000 по 2004 рік зріс на 36%.

4. У сучасних умовах спостерігається тенденція щодо зростання впливу на характер споживчого попиту посередницьких структур. Для подібної ситуації характерна ізоляваність виробника від процесу збуту кінцевої продукції, а також здатність посередника реалізовувати споживачу той товар, який він вважає потрібним продати. Переконавання, що в умовах ринкових відносин споживач має свободу вибору, є вірним лише частково.

5. В умовах ринкових трансформацій виникла реальна економічна ситуація розвитку інтеграційних процесів в аграрній сфері. Їх можливо класифікувати виходячи з суб'єкта інтегратора, що є вирішальною ланкою в конструкції, яка формується. Розглядаються два основних варіанти розвитку інтеграції: перший, коли в ролі інтегратора є переробне підприємство та другий, коли вирішальне слово в утворенні, що інтегрується, залишається за виробником сільськогосподарської продукції.

6. Основними шляхами нарощування обсягів та підвищення ефективності виробництва овочів відкритого ґрунту є впровадження інтенсивних технологій їх вирощування у поєднанні із модернізацією реалізаційних схем. Економічна оцінка вирощування овочів відкритого ґрунту на крапельному зрошенні в умовах степової зони показала, що при затратах на гектар у 14,2 тис. грн або у 2,7 рази більше, ніж при існуючій технології, собівартість 1 ц реалізованої продукції складатиме 25,3 грн, урожайність становитиме 591,3 ц/га, рівень рентабельності – 144,9%, а за рахунок використання нових каналів реалізації буде додатково отримано 725,9 тис. грн прибутку.

7. Визначення раціональних обсягів виробництва в зонах вирощування овочів Запорізької області свідчить, що в господарствах приміської зони раціональним для сільськогосподарських підприємств є валовий збір на рівні 8500 ц і посівної площі 40 га. За рахунок наближеності до споживачів виробники мають змогу при рівні товарності 81,2% у поєднанні із порівняно низькими затратами на 1 ц продукції (21,12 грн) досягати рентабельності 64,1% та розміру прибутку на 1 ц овочів – 13,54 грн.

У курортній зоні більш ефективним є виробництво овочів відкритого ґрунту в господарствах з валовим збором в обсязі 8000 ц і посівній площі 40 га. За цих умов виручка становить 219,3 тис. грн, прибуток на 1 ц продукції – грн, а рівень рентабельності – 39%.

Для сільськогосподарських підприємств, розташованих у зоні переробних підприємств, найбільш раціональним є валовий збір овочів на рівні 17000 ц і посівній площі 60 га. Він дає можливість досягти ефективного співвідношення між реалізаційною ціною та собівартістю за товарності 78,1%. Загальний прибуток становитиме 87,9 тис. грн при рівні рентабельності 30,3%.

Для сільськогосподарських підприємств індустріальної зони виробництво овочів є ефективним вже за умов досягнення валового збору 7000 ц і посівній площі 40 га. У цьому випадку рівень рентабельності дорівнює 29,3%, товарність – 75,4%, а розмір прибутку від реалізації – 33,9 тис. грн. Подальше зростання валового збору зменшить рівень товарності продукції, що може призвести до певних фінансових втрат.

8. Впровадження прогресивних технологій зокрема крапельного зрошення при виробництві овочів та використання нових каналів реалізації продукції дозволить збільшити валовий збір овочів в сільськогосподарських підприємствах Запорізької області порівняно із середнім показником за 2002-2004 рр. на 607 тис. ц, а обсяг реалізованої продукції – на 395,6 тис. ц. Рівень працемісткості 1 ц знизиться до 3,7 люд.-год. або на 120%, а показник рентабельності зросте до 38,9%. Подальший розвиток товарного овочівництва в сільськогосподарських підприємствах

Запорізької області буде супроводжуватися підвищенням рівня забезпеченості населення свіжими овочами та продукцією їх переробки.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

У наукових фахових виданнях:

1. Кальченко С.В. Організація ефективного функціонування овочівництва в регіоні // Економіка АПК. – 2004. - №8. – С. 68-72.
2. Кальченко С.В. Особливості розвитку овочівництва відкритого ґрунту в особистих підсобних господарствах Запорізької області // Агроінком. – 2004. - № 11-12. – С.86-89.
3. Кальченко С.В. Розвиток товарного овочівництва в Запорізькій області // Агроінком. – 2005. - № 3-4. – С. 13-15.

Матеріали науково-практичних конференцій

4. Кальченко С.В. Особливості інтеграційних процесів в овочівництві відкритого ґрунту на постприватизаційному етапі розвитку АПК // Вісник Харк. нац. техн. ун-ту сільського господарства. Редкол.: Мазоренко Д.І. (відп. ред.) та ін. – Х. – Вип. 32. – 2004. – С.202 – 205.
5. Кальченко С.В. Роль інновацій у підприємницькій діяльності в АПК // Доповіді Міжнар. конф. “Методичні основи сучасного дослідження в аграрній економіці”. – Ч.3. – Житомир. – 2005. – С.75-77.
6. Кальченко С.В. Прогноз розвитку овочівництва відкритого ґрунту в Запорізькій області // Матеріали Всеукр. конф. “Проблеми пореформеного розвитку агропромислового виробництва та основні напрямки їх розв’язання”. – Тернопіль. – 2005. – С. 9-15.
7. Кальченко С.В. Організаційно-економічні напрями розвитку овочівництва відкритого ґрунту в господарствах Запорізької області та підвищення його ефективності // Матеріали Всеукр. конф. “Стан та перспективи розвитку агропромислового виробництва в сучасних умовах”. – Кіровоград. – 2005. – С. 62 – 63.

Кальченко С.В. Напрями підвищення ефективності виробництва овочів відкритого ґрунту в степовій зоні. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.07.02 – економіка сільського господарства і АПК. – Національний науковий центр “Інститут аграрної економіки” УААН, Київ, 2006.

У роботі розкрито результати теоретичних та практичних досліджень економічної ефективності овочівництва відкритого ґрунту в сільськогосподарських підприємствах Запорізької області. Вивчено специфіку формування каналів реалізації овочів відкритого ґрунту в господарствах регіону. Проведено аналіз стану виробництва продукції з урахуванням особливостей зонального розміщення.

Обґрунтовано заходи щодо підвищення рівня прибутковості галузі за рахунок впровадження у виробництво прогресивних технологій, зокрема крапельного зрошення та удосконалення механізму реалізації вирощеної продукції. Досліджено особливості інтеграційних процесів в овочівництві, залежно від суб’єкта інтегратора.

Розраховано раціональні обсяги виробництва овочів відкритого ґрунту в сільськогосподарських підприємствах Запорізької області, з урахуванням особливостей їх розміщення та специфіки ринкової кон'юнктури. Визначено перспективи розвитку овочівництва в господарствах регіону з урахуванням застосування крапельного зрошення та удосконалення реалізаційного механізму.

Ключові слова: овочівництво відкритого ґрунту, крапельне зрошення, економічна ефективність, маркетингова діяльність, агропромислова інтеграція.

Кальченко С.В. Направления повышения эффективности производства овощей открытого грунта в степной зоне. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.07.02 – экономика сельского хозяйства и АПК. – Национальный научный центр “Институт аграрной экономики” УААН, Киев, 2006.

Диссертация посвящена исследованию особенностей развития овощеводства открытого грунта в хозяйствах степной зоны в условиях рыночного механизма и разработке мероприятий по повышению уровня эффективности отрасли.

В диссертационной работе обобщен опыт отечественных и зарубежных ученых в сфере организационно-экономических путей повышения экономической эффективности производства сельхозпродукции в целом и овощей, в частности. Проанализирована специфика функционирования овощеводства открытого грунта на современном этапе. Выявлены общие тенденции развития отрасли в Украине, степной зоне и Запорожской области.

Вследствие рыночных преобразований в сфере аграрного производства, состав производителей овощей открытого грунта претерпел ряд существенных изменений. Основная часть валового сбора продукции приходится на хозяйства населения, где производство отличается низким уровнем товарности и имеет своей целью преимущественно удовлетворение собственных продовольственных потребностей.

Развитие овощеводства открытого грунта в сельскохозяйственных предприятиях затруднено сложностями, которые испытывают хозяйства с реализацией выращенных овощей, а также недостаточным уровнем технологии производства. Поэтому возникает необходимость в совершенствовании механизма движения продукции от производителя к потребителю, а также во внедрении новых, более прогрессивных технологий выращивания.

В этой связи были обоснованы мероприятия по повышению экономической эффективности овощеводства открытого грунта, которые включали внедрение на производстве системы капельного орошения, а также создание дополнительных реализационных схем. Осуществление данных мер позволит предприятию существенно повысить урожайность выращиваемых овощей открытого грунта, а также значительно увеличит уровень товарности данной продукции, что в свою очередь даст возможность производителю получать дополнительную прибыль.

Принимая во внимание сложившуюся в регионе практику ценового диктата со стороны перерабатывающих предприятий, которые, пользуясь своим монопольным положением на рынке, предлагают производителю заведомо невыгодные условия реализации выращенных овощей, решение проблемы самостоятельного выхода на рынок является для сельскохозяйственных предприятий особенно важным.

В процессе анализа особенностей развития интеграционных процессов в системе аграрного производства был изучен механизм взаимодействия производителя, переработчика и реализатора в условиях интеграции. В этой связи наиболее выгодной для сельскохозяйственных предприятий является ситуация, когда он может контролировать весь процесс прохождения овощного сырья от производства до реализации конечному потребителю.

Исходя из специфики зонального размещения сельскохозяйственных предприятий, которая обуславливает особенности рыночной конъюнктуры в условиях конкретной экономической зоны, рассчитаны рациональные объемы валового сбора овощей открытого грунта. Их значения позволяют руководителю сельскохозяйственного предприятия сделать выводы о состоянии рынка овощей в условиях данной экономической зоны и разработать собственную программу борьбы за потребителя этой продукции.

Принимая во внимание внедрение на практике предлагаемых мер по повышению уровня экономической эффективности овощеводства открытого грунта, а также анализируя данные Госкомстата Украины относительно тенденций развития отрасли в сельскохозяйственных предприятиях, было спрогнозировано состояние развития отрасли на 2010 год.

Ожидается, что в результате модернизации технологического процесса и развития собственной реализационной сети на предприятиях будет значительно повышен уровень экономической эффективности овощеводства открытого грунта, которое станет полноценной товарной отраслью. За счет внедрения технологии выращивания овощей открытого грунта, основанной на капельном орошении, будет повышена урожайность возделываемых культур, снижена трудоемкость производства, что положительно повлияет на уровень производственных затрат.

В результате самостоятельного выхода производителя на рынок произойдет значительно снизятся рыночные цены, уровень которых пока еще формирует частный сектор. Таким образом, планируется, что процесс насыщения рынка овощами, выращенными в специализированных сельскохозяйственных предприятиях региона, приведет к постепенному росту уровня потребления на душу населения свежих овощей и продукции их переработки.

Ключевые слова: овощеводство открытого грунта, капельное орошение, экономическая эффективность, маркетинговая деятельность, агропромышленная интеграция.

Kalchenko S.V. Direction of increase of a production efficiency of the open ground's vegetables in a steppe zone. - the Manuscript.

The dissertation for receiving of a scientific degree of the candidate of economic sciences on a speciality 08.07.02 - a rural economics and agrarian and industrial complex. - the National centre of science "Institute of agrarian economy" UAAN, Kiev, 2006.

In work results of theoretical and practical researches of economic efficiency of vegetable growing of an open ground in the agricultural enterprises of the Zaporozhye area are opened. It is investigated specificity of formation of channels of realization of vegetables of an open ground in facilities of region. The analysis of a condition of production is lead in view of features of zone's accommodation.

The actions on increase of a level of profitableness in area are proved due to introduction of technology of a drop irrigation and improvement the mechanism of realization of brought up production on manufacture. The features of integration processes in agrarian manufacture are investigated, proceeding from the person of the integrator.

Rational volumes of manufacture of vegetables of an open ground in the agricultural enterprises of the Zaporozhye area are designed, proceeding from the features of their accommodation and specificity of market conditions. Prospects of development of vegetable growing in economy of region are analysed in view of application the drop irrigation on manufacture and improvement of the mechanism of sale.

Key words: vegetable growing of an open ground, a drop irrigation, economic efficiency, enterprise activity, agroindustrial integration.

Підп. до друку 27.02.2006 Формат 60x90 1/16. Папір офсетний.
Ум. друк.арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9. Тираж 100 пр. Зам.№

Видання та друк – Національний науковий центр “Інститут аграрної економіки”
03680, м.Київ, вул.Героїв Оборони, 10

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2065 від 18.01.2005 р.